

Køn og kønsroller i Antikken: ”Xenofon - Oikonomikos”

”Oikonomikos” af Xenofon er et litterært udtryk for oplæring af kvinden i styring af *oikos* i en tid efter den Peloponnesiske krig, hvor individualisering udvikles, og hvor grækerne flytter fokus fra *polis* til *oikos*. Gennem en dialog mellem Sokrates og Ischomachos skildres kønsrollerne i Antikken ved brug af en dikotomisk opsætning af forholdet mellem manden og kvindens *fysis*. Samtidig udtrykkes et gensidigt afhængighedsforhold, der fremstilles gennem *mythos* og *logos*. ”Oikonomikos” er desuden en idealfremstilling af den sociale og moralske uddannelse af en kvinde i mikrosfæren, såvel som en allegori for hvorledes *polis* og hæren ideelt set skal regeres i makrosfæren.

”Oikonomikos” er en fiktiv fremstilling, og Xenofon henvender sig direkte til en anonym samtalepartner ved en 1. persons fortæller. Læseren indtager derfor rollen som samtalepartner og på trods af den til tider til komplekse syntaks med mange forskellige protagonister, får man samtidig som læser del af den karakteristiske 1. personfortællers umiddelbarhed. På trods af, at dialogen er fiktiv, repræsenterer den i høj grad den græske mentalitet efter demokratiets nederlag i år 404 f.kr. og tidens gældende værdisæt. I denne periode udviklede individualiseringen sig, hvilket bl.a. resulterede i, at grækernes mentalitet blev flyttet fra *polis* til *oikos*. Denne udvikling er omdrejningspunktet i det valgte uddrag af Oikonomikos, og Xenofons fremstillinger er stærkt præget af at være skrevet i en tid, hvor *historia* var en genre i udvikling. Dette forstærkes ved, at værket netop er en individuel forskning i styringen af husholdningen. At det er forskning betyder, at tekstens argumenter i høj grad bygger på *logos* og i forlængelse heraf *empiri* og *oïda*. Xenofon skriver om det han ’ser og ved’ og forsøger at beskrive *aitia* – altså kausale sammenhænge. I teksten er denne tendens og stil gennemgående, hvilket eksempelvis bliver tydeligt, når Ischomachos siger: ”Hvad skulle hun vel forstå sig på, da jeg overtog hende, Sokrates? Hun var endnu ikke fyldt femten år, da hun kom til mig (vii,5)

Det græske værdisæt i Xenofons samtid er netop at finde i Ischomachos’ og Sokrates’ dialog omkring en hustrus opgaver og arbejdsfordelingen mellem mand og kvinde. Dette værdisæt, som i teksten ofte fremgår gennem ordene ’smuk og god’, kan med en græsk betegnelse kaldes ”*kalokagathia*”. At Ischomachos opfylder dette værdisæt er kriteriet for, at Sokrates opsøger ham (vii,2), og da Ischomachos i kapitel vii vers 42 siger: ”For det smukke og det gode hos menneskene vokser ikke ved ydre skønhed, men ved at man bruger sine gode egenskaber livet igennem”, gøres det klart for læseren, at ’smuk og god’ skal forstås som indre værdier. *Kalokagathia* er oprindeligt en ydre homeriske værdiforståelse, og derfor er Xenofons forståelse af *kalokagathia* en videreudvikling af dette og et udtryk for udviklingen i det græske samfund, i en tid, hvor *kalokagathia* er et aristokratisk ideal. Værdierne er således indre og universelle i Xenofons samtid, og tilstedeværelsen af Sokrates og hans

store autoritet i samtiden blandt hans tilhængere bruges til at legitimere Ischomachos' udsagn, hvormed læseren fra samtiden sympatiserer med de to hovedpersoner.

Det, som Ischomachos i dialogen beretter om, er på det konkrete plan, hvordan en hustru skal opdrages af sin mand. Ganske grundlæggende opsætter han en kontrast mellem det mandlige og kvindelige køns *fysis*, hvor han bl.a. siger: ”Så har guden også straks fra starten, så vidt jeg kan skønne, udrustet kvindens natur til det indendørs arbejde og til at varetage det indendøre [...] mandens natur derimod til det udendørs arbejde og til at varetage det udendøre.” (vii,22) Det vises gennem denne kontrast mellem inde og ude, hvorledes de to køn er tildelt forskellige evner, ikke blot af Ischomachos, men endvidere af guderne. Et vigtigt aspekt i relation til dette er forholdet mellem kvindens og mandens arbejdsopgaver. Udførelsen af det indendørs arbejde har nemlig ifølge Ischomachos ingen betydning foruden det udendørs. Dette afhængighedsforhold manifesterer sig gennem metaforen: ”Ser du ikke,« sagde jeg, »hvordan man ynker dem, der hælder vand i en pithos, som har hul i bunden?» (vii,40). Her tydeliggøres det, at en mands arbejde uden kvindens er ubetydeligt sisyfosarbejde og omvendt. Dette skal dog ikke forstås som, at kvinden er ligestillet med manden. Det fremgår nemlig af teksten, at det yderligere er mandens opgave at uddelegere arbejdet til kvinden, hvormed manden kan betegnes som overhovedet eller ’kongen’ af familien, hvilket senere beskrives.

Forholdet mellem manden og kvinden er i teksten beskrevet som ønskværdigt af begge parter, og det hænger sammen med myten om, at mand og kvinde stammer fra samme stamperson. Kærlighedsforholdet er således ikke baseret på ”mangel på nogen at dele seng med” (vii,11), men i høj grad videreførelse af slægten. Dette kommer til udtryk i kapitel vii vers 12: ”Hvis gud giver, at vi engang får børn, vil vi til den tid rådslå om, hvordan vi bedst opdrager dem. For det er også et gode, vi er fælles om”. Videreførelse af slægten er mand og kvinde ifølge teksten altså ligeværdige om, da dette kræver begge parters ’indsats’. Disse normer udtrykker den græske taler og statsmand Demosthenes ligeledes i citatet fra samme periode: ”Vi har hetærer for fornøjelsens skyld, elskerinder for vores daglige behov og hustruer til at give os de legitime børn og til at være trofaste vogtere over familiekulturen”. Her tydeliggøres i øvrigt forskellen på *eros* og *filia*. På trods af, at begge begreber er blevet oversat til kærlighed, er de ganske forskellige. *Eros* kan forstås som begær, og som det udtrykkes i citatet, tilkommer denne form for fysiske kærlighed elskerinder og prostituerede. Modsat henviser *filia* til den venskabelige og ubegærlige kærlighed, som tilkommer hustruen. *Filia* er i citatet forbundet med legitimitet og ren kærlighed, og som det ses i citatet, er de to typer af kærlighed for mandens vedkommende adskilt. Dette forhold er dog ikke gensidigt.

Demosthenes tydeliggør således ligesom Xenofon mandens overlegne position i forhold til kvinden. Asymmetrien i forholdet imellem de to køn kan spores mange steder i *Oikonomikos* og er især

tydelig i sprogbruget. Et eksempel på dette er, når Ischomachos beskriver sin opdragende rolle i forhold til kvinden: ”Da hun først var holdt op med at være håndsky over for mig og var tilstrækkelige dresseret til at føre en samtale [...]” (vii,10). Ordene ’håndsky’ og ’dresseret’ tilhører det semantiske felt, dyr, og sammenligner således indirekte kvinden med et dyr. Den klare asymmetri i relationen mellem mand og kvinde bliver her en konnotation, og det bidrager til den opfattelsen, at manden har rollen som opdrager - og endda nærmest forældre. Historisk kan dette have en sammenhæng med det faktum, at kvinder oftest var langt yngre end mændene, de blev giftet med, hvilket også er tilfældet i Ischomachos’ ægteskab (vii,5).

Dyremetaforen videreudvikles, når Ischomachos direkte sammenligner kvinden med dronningebien, som bliver i bikuben og uddelegerer arbejdet til de øvrige bier i kuben, i dette tilfælde slaverne i hjemmet. Ischomachos beretter om bidronningens arbejdsopgaver(vii,33-34), hvorefter hans hustru spørger, om hun skal udføre arbejdsopgaver som de nævnte. Til dette svarer Ischomachos: ”Ja, du skal” (vii,35). Bimetaforen bliver i mikrosfæren et billede på mandens oplæring i oikos af kvinden, en del af hendes *paideia*, der henviser til kvindens *fysis* som leder af slaverne i hjemmet. I mikrosfæren forklarer metaforen ligeledes hvordan kvinden i *oikos* er dronningen, hvormed manden implicit krones til kongen af hjemmet. Dette tydeliggøres af, at manden ikke stiller kvinden til ansvar overfor hendes fejlplacering af en genstand: ”Det var mig, som overlod dig det uden først at have bestemt, hvor hver enkelt ting skulle ligge, for at du kunne vide, hvor du skulle stille det” (viii, 2).

Kvindens afhængighed af manden eksemplificerer, hvordan dialogen transcenderer mikrosfæren, og i makrosfæren siger noget om *polis* og særligt hærførelse i denne. Dialogen fortsætter og Ischomachos siger:” For selve pladsen vil mangle det, der ikke måtte være der, og ens blik vil afsløre, hvad der trænger til at blive sat i stand” (viii,10). Denne hyperbolske forklaring virker for yderligtgående og banal i forhold til mikrosfæren, hvor selve handlingen at opbevare kommer til at virke overproblematiseret. Derfor kan man i stedet rette blikket mod makrosfæren, hvor forklaringerne udtrykker idealerne i forhold til orden og kosmos i samfundsstruktur og måske særligt i forhold til hærførelse.

I en biografisk læsning hænger dette sammen med forfatterens baggrund som hærmand og tilhænger af disciplinen, mens det i en kulturhistorisk læsning ydermere reflekterer den begyndende krise i Athens *polis* ovenpå den store krig, der i øvrigt bl.a. førte til Sokrates’ død. Selvom dateringen af Xenofons skildring er svær at anslå, er den nemlig estimeret til at være skrevet i tidsrummet 394 fvt. til 355 fvt. Nedskrivningen har således fundet sted efter Athens fald i den Peloponnesiske Krig, som på mange måder var et opgør mellem den demokratiske tradition i Athen og den aristokratiske og oligargiske styreform i Sparta. ”Oikonomikos” er et udtryk for udviklingen i denne tid, idet denne krise medførte, en polarisering i befolkningens holdning til værdier og idealer. Xenofon repræsenterer den adelige aristokratiske del af befolkningen, som snarere ville følge en hær frem for demokrati-

et i *polis* oven på den begyndende krise. Hans værdiforståelse er som nævnt en fortolkning af de homeriske, og senere appollonske - guddommeligt givne, men også et ønske om den disciplin og orden, som han ønsker skal være gennemgående i *polis*. Menneskets moralske individualitet, baseret på menneskets egen *fysis*, er således i denne sammenhæng for Xenofon underordnet i forhold til *nomos*.

Forholdet mellem mandens og kvindens *fysis* er alligevel omdrejningspunkt i teksten og kan opsummeres i den tidligere nævnte 'pithos' metafor. Ved anvendelse af dette billede, illustrerer Xenofon på et meget bogstaveligt plan afhængigheden mellem mandens og kvindens *fysis*. Det tydeliggøres hvorledes kvinden - efter mandens oplæring af hende ganske vist - har en lige så bærende rolle i udførelsen af deres fælles formål som manden. Mandens rolle er stadig vigtigere end kvindens, hvilket tydeliggøres af, at samtalen, der i makrosfæren handler om *polis*, foregår mellem to mænd, hvoraf den ene er Sokrates. Samtale om, samt styringen af *polis* er således forbeholdt mænd af en vis autoritet, hvilket understreger mandens rolle. Mandens overlegenhed bliver i øvrigt afbilledet, da Ischomachos tildeler sin kone den opgave, at hun skal lede sine slaver og distribuerer de midler, som de får stillet til rådighed: "Dem af slaverne, som skal arbejde ude, skal du hjælpe med at sende ud, men dem, der skal arbejde indendøre, skal du forestå. Du skal tage imod det, som bliver bragt i hus, og det af det, som skal bruges, skal du fordele." (vii 35-36). Det er bemærkelsesværdigt, hvordan den lederrolle, som kvinden her tildeles, er meget lig den rolle, som en mand kan have i makrosfæren f.eks. i forbindelse med hærførelse eller styring af *polis*. Kvindens rolle som leder i mikrosfæren sammenlignes derfor implicit med hærførerens rolle som leder i hæren i makrosfæren, hvorfor kvindens ideelle stadie i mikrosfæren sammenlignes med mandens ideelle stadie i *polis*. Dette kan forstås som, at Ischomachos er af den holdning, at kvindens ideelle opførelse overfor slaverne er ligesom en mands som hærfører overfor hæren.

"Oikonomikos" indhold er således symptomatisk i forhold til kompositionen som en kinesisk æske, hvor der er flere lag, både indholdsmæssig og formmæssigt. Kompositionen kan beskrives som en metadiologisk rammefortælling, hvor der i én dialog indgår en ny. På det helt konkrete plan handler den om opdragelsen af kvinden i huset i mikrosfæren, og den kan derfor sige en del om kønsroller og køn i Antikken. På det mere billedlige plan handler det om samfundsstrukturen i makrosfæren, hvor Xenofon udtrykker ønsket om orden og en mere militær styring af *polis*.

Tanken om afhængighed mellem mand og kvinde, som udtrykkes i mikrosfæren, kan relateres til Aristofanes' tale i Platons "Symposion", hvor Aristofanes med en mytisk fremstilling af *eros* forklarer dannelsen af de to køns *fysis*. Aristofanes mente ikke, at mennesket havde forståelse for *eros*' magt og ville skildre denne gennem historien om menneskets *fysis* og oprindelse. Mennesket havde ifølge den mytiske fortælling oprindeligt fire ben, fire hænder og to sæt kønsdele. De tre køn; hun, han og fælleskøn, havde en stor kraft og gik imod guderne. Zeus fik derfor den idé at dele dobbelt-

mennesket i to for at svække dem. Delene var afhængige af hinanden og søgte sammen i omfavnelser i længsel efter at vokse sammen, hvorfor de døde af sult. Zeus løste dette problem ved at flytte kønsdelene om på forsiden, og det forklares i talen, at ”således er altså fra gammel tid den gensidige elskov menneskene medfødt, og den er i stand til at føre dem sammen efter deres oprindelige natur, idet den prøver at skabe én af to og derved læge det sår, der er tilføjet menneskenaturen.” Talen fortsætter ”Vi er ... alle sammen kun en del af et helt menneske, der er skåret igennem på langs som en rødspætte, så der er blevet to af en; og derfor søger den ene halvdel altid efter sin genpart.” Historien fortæller om den gensidige afhængighed mellem mand og kvinde, og den evige higen efter helheden, som *eros* repræsenterer. Dette udtrykker samtidig det forhold, at kan man holde fred og venskab med *eros*, kan man møde sin ’anden halvdel’, hvilket ikke blot er en fordel for en selv, men vejen til lykke for hele ens slægt. Dette kan sammenlignes med pinthos-metaforen i ”Oikonomikos”, hvor mand og kvinde skal være sammen, for at opfylde deres fælles formål. Det vil sige, at man ved at fuldbyrde *eros*’ vilje og hver for sig finde den, som passer til en selv, kan genfinde sin oprindelige *fysis* og dermed opnå lykke i både sjæl og krop. Når der i ”Oikonomikos” refereres til denne mytiske fremstilling, kan det være for at legitimere budskabet, ikke kun gennem den guddommeligt sanktioneret forståelse af mand og kvinde men også gennem Platons skrifter. Ydermere forankres ”Oikonomikos” i teorien om kosmos og tanken om historiens gang som fald fra en oprindelig *fysis*, hvor fremskridt bliver lig med genoprettelse. Kønsrollerne er dog stadig forskudte således, at manden har den dominerende rolle i samfundet. Dette tydeliggøres af, at forhold mellem mænd fra hele mænd ophøjes til en højere form for kærlighed, *eros*, der er forbundet med tanken om Afrodite Urania, mens kærlighed mellem to kvinder ikke på samme måde er legitimt. Det skal dog hertil bemærkes, at der netop i Symposium ligger en dybereliggende ironi og dobbelthed, samt at passagen om pæderasti og kvinder fra kvindekvinder handler om udbryderne og det ekstreme. Ikke desto mindre ses en række fællesstræk i Platons ”Symposium”, som ligeledes kan findes i Xenofons tekst, i hans beskrivelser af kvindens rolle i samfundet. Manden og kvindens *fysis* er både fælles og alligevel meget adskilt.

At beskrive kvindens rolle i samfundet i sin samtid er ikke en enestående tendens. I europæisk kulturhistorie findes utallige værker, hvor forfattere behandler netop kønsroller i samtiden. Et eksempel på et sådant værk ses i John Stuart Mills ”The Subjection of Women” fra 1869, som blev bragt til Danmark med Georg Brandes og hans oversættelse af værket. Denne handling igangsatte en litterær bevægelse, der i dag benævnes som Sædelighedsfejden, og dermed starten på ligestillingsdiskussionen i Danmark og Norden, som stadig er aktuel i dag. I Sædelighedsfejden var det især kønsmoralen, som var diskuteret. Mens det var en norm for en mand, at han havde gjort sig seksuelle erfaringer før ægteskabet, var det moralsk forkasteligt, hvis en kvinde havde gjort det selv samme. Ligeledes havde kvinderne ingen stemmeret og generelt dårlige muligheder for uddannelse mm. ”The Subjection of

Women” gjorde op med denne tendens og var derfor negativt stemt overfor de ulige kønsroller. Lighederne mellem ”Oikonomikos” og Sædelighedsfejden skal altså findes i indholdet, idet begge diskussioner omhandler kønsroller og kønsmoral. Kvinden er i ”Oikonomikos” fremstillet som umyndig, skrøbelig og ude af stand til at kende den rette tilgang til dagligdagens udfordringer uden en mands vejledning. Dette er ikke blot beskrevet som et kvindesyn, men endda som kvindens *fysis* sanktioneret af guderne. Denne overbevisning reflekteres i den gængse kvindeopfattelse i Danmark, *indtil* den bliver italesat under Sædelighedsfejden, hvor en modreaktion sker.

Indholdsmæssigt er de to værker, og i forlængelse heraf Sædelighedsfejden, altså ganske lig hinanden. De har et tematisk fællesskab ligesom den argumentation, og dermed form, de er skrevet på, har samme fundament. Da ”Oikonomikos” er *historia*, må den anses som en argumenterende tekst, hvor *logos* i høj grad anvendes til at overbevise læseren. Ligeledes brugte man i slutningen af 1800-tallet i Danmark logiske argumenter og rationalitet til at føre diskussionen om kvindernes ligestilling. Et eksempel på dette kan netop ses i ”The Subjection of Women,” hvor der skrives: ”Until conditions of equality exist, no one can possibly assess the natural differences between women and men, distorted as they have been. What is natural to the two sexes can only be found out by allowing both to develop and use their faculties freely.”

Denne *logos*-prægede argumentation har alligevel et ganske andet formål end den *logos*, som Xenofon gør brug af. Mens der kan drages paralleller mellem de to perioder på form og indhold, har de to modsatrettede formål. Xenofon har en intention om at opsætte og fastholde et ideal for kvinden som undertrykt af manden, mens at man i Sædelighedsfejden søgte at skabe lighed og give kvinden mulighed for at udnytte det potentiale, som man mente, at hun af naturen på lige fod med manden var givet – som udtrykt i ovenstående citat. Formålet med litteraturen var altså anderledes under det moderne gennembrud, hvilket antydes, idet fortalerne for lighed omtalte kvindernes lavere position negativt i et forsøg på at ændre kvindens rolle i samfundet.

Kønsrollerne i Antikken skildres tydeligt i Xenofons ”Oikonomikos.” Kønnene har forskellige ansvarsområder i *oikos* og i *polis*, hvilket hænger sammen med den guddommeligt sanktionerede forskellighed i deres *fysis*. Hertil kommer, at kvinden og manden stammer fra samme stamperson og derfor både i *fysis* og *eros* er gensidigt afhængige af hinanden for at opnå lykke i krop og sjæl. Kvinden og manden deler det fælles formål at videreføre slægten (*genos*), mens det er mandens rolle, at varetage styringen af *polis*.

Tekster brugt:

Xenofon - Oikonomikos ved Signe Isager, klassikerforeningens kildehæfte

Platons Symposion: <http://www.oletvedskole.dk/eneste.pdf>

John Stuart Mill "The Subjection of Women" fra 1869

Bidrag til klassikerforeningens konkurrence i oldtidskundskab.